

OCENE IN POROČILA

Quellen zur Salzburger Frühgeschichte, (Hg.) Herwig Wolfram. Wien, München : Oldenbourg, 2006. 319 strani. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung ; 44. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, Ergänzungsband ; 22)

Salzburg je bil v zgodnjem srednjem veku, pa tudi še kasneje, središče pisne dejavnosti v najširšem pomenu besede v vzhodnoalpskem prostoru. V skriptoriju salzburške (nad)škofije in z njo povezanega benediktinskega samostana sv. Petra so od časa škofa Virgila in njegovega naslednika nadškofa Arna nastajala besedila najrazličnejših oblik in literarnih zvrsti, med katerimi velja za ilustracijo spomniti samo na Žitje sv. Ruperta, Bratovščinsko knjigo samostana sv. Petra, Arnovo pisemsko korespondenco, salzburško analistiko in biografiko, bogato tradicijsko in listinsko gradivo in seveda nenazadnje tudi na Konverzijo, pa bo vsakemu jasno o kakšnem duhovnem in literarnem centru ter o kakšnih dimenzijah govorimo. Ta izjemno bogata pisna produkcija je doživela v času od 17. stoletja naprej tudi že najrazličnejše znanstvene objave in je vsaj strokovnjakom dobro poznana ter je bila dosedaj tudi historiografsko dodobra eksploatirana. Ni potrebno posebej izpostavljati, da sodi pomemben del salzburške literarne produkcije v zgodnjem in visokem srednjem veku – s Konverzijo na čelu – tudi med vire za zgodovino slovenskega prostora, v katerem je nadškofija z reke Salzach v srednjem veku imela še kako pomembno vlogo in pustila tudi temu primerne sledove.

Številni od teh virov so danes lahko dostopni v modernih, sedaj tudi že digitaliziranih izdajah, pripravljenih po sodobnih edicijskih načelih in tudi v prevodih, kar seveda še dodatno olajšuje njihovo uporabo v času, ko je znanje latinščine vedno bolj skromno. Tako je npr. pri nas najbolj poznana Konverzija doživela v zadnjih desetletjih kar dve izdaji s spremljajočima nemškima prevodoma – Wolframovo iz 1979, ki je pospremljena tudi z obsežnim vsebinskim komentarjem in Loškovo iz 1997, ki je danes merodajna znanstvenokritična edicija, vmes pa je 1985 izšel ob reprintu Kosove izdaje iz 1936 tudi prvi integralni slovenski prevod tega besedila – 1990 pa sta bila osemdeset let po objavi Willibalda Hauthalerja v prvem zvezku salzburškega diplomatarija (1910) ponovno objavljena tudi oba najstarejša seznama salzburške posesti – *Notitia Arnonis* in *Breves Notitiae*, ki ju je prav tako kot Konverzijo skupaj z nemškim prevodom vzorno objavil Fritz Lošek.

Toda če kdo misli, da so prav vsi teksti lahko dostopni v sodobnih objavah in v spremstvu prevodov, se hudo moti. Za marsikatero besedilo namreč še vedno velja, da je prva objava, ki lahko sega tudi v čas baroka in še dlje, še vedno tudi edina objava in da je takšen tekst temu primerno tudi težko dostopen. To je bil eden od glavnih razlogov, da je ob koncu prejšnjega tisočletja prišlo do pobude, da se pripravi ponovna, modernim kriterijem odgovarjajoča objava nadvse zanimivega teksta o »trpljenju salzburške cerkve« (*Historia calamitatum ecclesiae Salisburgensis* – ime je besedilu dal šele njegov prvi izdajatelj). To besedilo je bilo namreč dosedaj dosegljivo le v Pezovi izdaji iz leta 1721 in nato v ponatisu v Mignejevi Patrologii Latini. Teksta, ki v obliki pisma, naslovljenega na salzburškega nadškofa Adalberta (1168–1177; 1183–1200) obravnava aleksandrinsko shizmo in s tem povezano »trpljenje« salzburške cerkve, ki jo je cesar Friderik Barbarosa skušal tudi z vojaško silo pridobiti na svojo stran, se je ponovno lotil Bernhard Zeller. Na vzoren način je pripravil njegovo izdajo, ki jo je pospremil še z nemškim prevodom in komentarjem, iz katerega naj samo na kratko povzamem, da je *Historia calamitatum* ohranjena v enem samem iz St. Lambrechta izvirajočem rokopisu, ki je danes hranjen v münchenski državni knjižnici (kamor pa je z nakupom prišel šele 1941); da je besedilo nastalo med 1170 in 1172; da vprašanje njegovega avtorstva ni povsem razrešeno, čeprav se v zadnjem času raziskovalci najbolj nagibajo k domnevi, da je to bil prošt in arhidiakon Henrik iz Garsa, ki je bil nemara tudi avtor še bolj pomembnega teksta *Vita Chunradi archiepiscopi Salisburgensis* (Konrad I. (1106–1147) je spadal med najbolj markantne osebnosti na salzburškem škofovskem sedežu, ki je v okviru svoje uspešne madžarske politike na novo pozidal oz. utrdil tudi gradova na Ptuj in v Rajhenburgu/Brestanici in z doseženim

mirom odprl pokrajini ob štajerski Dravi in Savi nove razvojne perspektive) in da *Historia calamitatum* odlično dopolnjuje sliko aleksandrine shizme, ki je zaradi dvojne izvolitve papeža 1159 (Viktor IV. in po njegovi smrti 1164 Paskal III. na eni strani ter Aleksander III. na drugi strani) povzročila razkol, ki je šel tako med cerkvenimi kot posvetnimi knezi in v katerega je bil močno vpleten tudi alpsko-jadranski prostor z obema metropolitijama – Salzburgom in Oglejem – na čelu. Napeto stanje in sovražnosti so se končale šele z mirom v Benetkah med Friderikom Barbaroso in Aleksandrom III. 1177, ki je med drugim s salzburške katedre (začasno) odnesel tudi nadškofa Adalberta, prejemnika sedaj na novo ediranega pisma.

Tudi drugo besedilo, ki je dobilo novo objavo v knjigi, ki jo predstavljamo, je ohranjeno v enem samem kodeksu. In tudi ta je danes hranjen v Münchenski državni knjižnici, čeprav se je dolga leta nahajal pri Sv. Emeramu v Regensburgu v eni najpomembnejših srednjeveških knjižnic južnonemškega prostora in čeprav je nedvomno, da je kodeks nastal kot produkt literarne in pisne dejavnosti v Salzburgu v karolinškem obdobju. Pravzaprav ne gre za en sam tekst, ampak za več besedil, ki jih je njen izdajatelj v okviru Monumenta Germaniae Historica, Ernst Dümmler, objavil pod skupnim imenom *Carmina Salisburgensia*. Gre torej za pesmi, ki predstavljajo »čedne dosežke latinske poezije« (Alphons Lhotsky) in so nastale med letoma 854 in 859. Novo objavo, zopet pospremljeno z nemškim prevodom in komentarjem, je dobrih 120 let po Dümmlerjevi izdaji sedaj pripravil Lukas Wolfinger. Vsega skupaj gre za 22 pesmi, ki bi jih v glavnem lahko uvrstili v žanr »uporabne poezije«. V njih so v metrični obliki zaobjete liste škofov vseh petih bavarskih dijecež (prav na njihovi podlagi je mogoča tudi razmeroma precizna datacija nastanka oz. zapisa pesmi). Dve pesmi sta posvečeni opisom posameznih mesecev v letu in korespondirata z dobro znano likovno upodobitvijo cikla mesecev v dveh salzburških kodeksih iz 9. stoletja, ki sta najstarejši upodobitvi takšne vrste v srednjem veku evropskega Zahoda, pri čemer se zdi, da je bila prav likovna upodobitev povod za verzifikacijo te teme in ne obratno. Del pesmi je nadalje panegirične in prijateljske narave; njihovi verzi slavijo posamezne osebnosti oz. izražajo prijateljska čustva do njih, del pa predstavlja metrične napise za posamezne salzburške (nad)škofe, ki so imeli (tudi) funkcijo grobnih napisov (*memento mori*). Koliko je bilo vseh avtorjev pesmi in koliko jih je kdo napisal, ni znano. Vemo pa, da je najmanj dve prispeval Alkuin, ki je bil prijatelj nadškofa Arna in je tudi sicer napisal celo vrsto verzov za salzburške cerkve in njihove oltarje; prav ta povezava salzburškega metropolita s svetovalcem Karla Velikega pa je bila odločilna, da se je Salzburg pod vplivom frankovskega dvora in recepcije tamkajšnjih kulturnih in znanstvenih tokov razvil v tako pomemben kulturni center. Drugi poimensko poznani avtor je bil neki Dungal, za katerega je znano samo to, da je bil irskega izvora, tretji in zadnji poimensko poznani »pesnik« pa je bil nihče drug kot Ludvik Nemški (ali pa nemara njegov »Ghostwriter«), ki je tako kot Dungal svoje verze zahvale in prijateljstva posvetil salzburškemu magistru Baldu, eni od vodilnih osebnosti tamkajšnje šole, ki je očitno imel neposreden kontakt z vzhodnofrankovskim kraljem, kateremu je pošiljal tudi svoje tekste – le da vladar, kot je sam odkrito priznal v svojih verzih, ni razumel ravno vsega, kar je Baldo napisal. »Salzburške pesmi« tako izpričujejo visok nivo omikanosti v Salzburgu v karolinškem obdobju, čemur sta temelje postavila Virgil in Arn, ki je med drugim za časa Virgila zastavljeno literarno dejavnost in z njo povezano knjižnico obogatil z več kot stopetdesetimi kodeksi, ki jih je dal napisati oz. prepisati.

Prav v času pontifikta (nad)škofa Arna in tudi pod njegovo komando pa sta nastala tudi dva posestna seznama, ki sta kot zadnji (oz. kronološko in v knjigi prvi) sklop prav tako vključena v tukaj predstavljano zbirko virov za zgodnjo zgodovino Salzburga. Gre za že omenjeni *Notitia Arnonis* in *Breves Notitiae*, ki pa sedaj nista bili ponovno objavljeni zato, ker bi od predhodne objave minilo že veliko časa ali pa bi bila edicija težko dostopna. Razlog za njuno ponovno objavo je zgolj ta, da je 130. zvezek Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, v katerem je 1990 izšla Loškova edicija obeh tekstov, pošel že pred časom in zato se je urednik knjige Herwig Wolfram odločil, da vanjo uvrsti tudi ta dva vira. V bistvu gre za ponatis izdaje iz 1990, ki je bila izboljšana v posameznih točkah, ponekod je bil popravljen prevod in drugod tiskarske napake. Še najbolj se izdaja iz 1990 razlikuje od te iz 2006 v registru, ki je obsežnejši in v na koncu dodanem pregledu relevantne literature, ki je nastala v vmesnem času. Drugače pa je dobro znano, da je starejša *Notitia Arnonis* nastala takoj po padcu Tasila III. 788/790 s soglasjem in dovoljenjem Karla Velikega in na ukaz nadškofa Arna. Njena podlaga so posamezne listine od časa Ruperta naprej in zapiski Virgila, njen namen pa je bil v novih političnih okoliščinah legitimirati in pravno zavarovati posest, ki jo je salzburška cerkev pridobila od bavarskih vojvod (bodisi neposredno iz njihovih rok, bodisi z njihovim konsenzom, če je šlo za posest bavarskih velikašev, ki je izvirala iz

agilulfinske fiskalne posesti). Deset let kasneje (798/800) so nastale *Breves Notitiae*, ki v prvem delu povzemajo bolj ali manj isto gradivo kot *Notitia Arnonis*, v drugem pa ga razširjajo še s pregledom ne-vojvodskih darovnic. S tem tekstom je hotel dobiti Arn pregled nad salzburško posestjo in njenim izvorom, poleg tega pa je hotel z izpostavitvijo Ruperta kot svetnika-utemeljitelja salzburške cerkve in predvsem kot apostola Bavarske (Rupert je po BN spreobrnil prvega bavarskega vojvodo v krščansko vero) dodatno legitimirati povzdig Salzburga 798 v bavarsko metropolitijo.

»Viri za salzburško zgodnjo zgodovino« tako prinašajo tri vire oz. natančneje rečeno tri sklope virov, ki se po svoji naravi med seboj precej razlikujejo in so si tudi časovno med seboj precej narazen (to velja seveda predvsem za razmerje med *Historio calamitatum* in ostalima dvema skupinama virov). A kljub svoji različnosti vsak na svoj način izpričujejo visok nivo pisne kulture in omikanosti, ki je vladala v Salzburgu. V priročni obliki, v kateri so sedaj tudi zaradi prevoda v nemščino lahko dostopni, bodo svoje uporabnike našli ne samo med zgodovinarji in drugimi raziskovalci preteklosti, ampak tudi med bralci širšega kroga ljubiteljev zgodovine.

Peter Štih

Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg. V. Abteilung: Die Regesten der Herzoge von Österreich (1365–1395), 1. Teilband (1365–1370). (Hg.) Christian Lackner unter Mitarbeit von Claudia Feller. Wien, München : Oldenbourg, 2007. 352 strani. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung)

Tokratno izdajo habsburških regestov je več kot toplo za pozdraviti, pa čeprav je časovno obdobje, ki ga zaobjema izdaja precej kratko. Z njo je bila namreč v življenje ponovno priklicana serija, za katero se je zdelo, da je že zdavnaj izdihnila. Regesta Habsburgica, ki si je kot raziskovalni projekt zadala za cilj sistematično zbrati, obdelati in narediti dostopno obsežno in bogato (ter v veliki meri nepoznano) gradivo, ki je nastalo kot izraz habsburškega gospostva vse do 15. stoletja, je bila namreč zastavljena že leta 1894. Gonilna sila projekta v njegovi začetni fazi je bil Oswald Redlich in do leta 1934, ko je projekt zastal vse do današnjih dni, so izšli trije zvezki regestov, katerih pomena za proučevanje poznosrednjeveške zgodovine Avstrije in habsburških dežel ni potrebno posebej izpostavljati. Prvi zvezek, v katerem so objavljeni regesti habsburških grofov do 1281 je izšel leta 1905 in za objavo ga je pripravil Harald Steinacker (Regesta Habsburgica I). Ta je pripravil tudi tretji zvezek regestov, v katerem so bili zajeti dokumenti, nanašajoči se na Albrehta I. (1281–1298; Regesta Habsburgica II/1,1) in je izšel že omenjenega leta 1934, vmes, 1924 pa je Lothar Gross za objavo pripravil še habsburške regeste, nanašajoče se na obdobje 1314–1330 s težiščem na delovanju Friderika Lepega (Regesta Habsburgica III/1–2).

Gradivo pravkar objavljenega prvega zvezka 5. oddelka Regesta Habsburgica, ki bo zaobjemalo čas od smrti Rudolfa IV. 1365 do smrti Albrehta III. 1395 (4. oddelek Regesta Habsburgica, na katerem pa se z delom še ni začelo, je tako rezerviran za obdobje 1330–1365), je za objavo pripravil Christian Lackner, ki je več kot odličen poznavalec omenjenega obdobja habsburške zgodovine in tudi s tem v zvezi nastalega listinskega gradiva. Naj samo spomnim na njegovo zadnjo obsežno monografsko študijo s tega področja (Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzoge (1365–1406), Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 41, Wien–München 2002), o kateri smo poročali tudi v Zgodovinskem časopisu (št. 57, 2003, str. 499–502) in za potrebe katere je zbral več tisoč kosov obsežno zbirko listin avstrijskih vojvod. Ta zbirka je bila seveda tudi osnova za hitro pripravo pričiujoče edicije za čas 1365–1370 in bo dobra podlaga tudi za nadaljnje delo.

Ker je od zadnjega zvezka v seriji Regesta Habsburgica medtem minilo že več kakor sedemdeset let, je na podlagi novih razmislekov glede edicijskih načel kot tudi zaradi skokovitega naraščanja gradiva, prišlo do določenih novosti pri objavi le-tega. Najpomembnejša konceptualna novost je v tem pogledu gotovo odločitev, da se po vzoru principa, vpeljanega pri Regesta Imperii za gradivo 15. stoletja, za objavo upoštevajo le listine, katerih izstavitelj je bil vladar (v tem primeru avstrijska vojvoda Leopold III. in Albreht III.) in ne več tudi kosi, v katerih se zgolj omenja ipd. Med novostmi je omeniti tudi odločitev, da izgubljeni dokumenti (deperdita), katerih obstoj je sicer evidentiran v poznanih vojvodskih listinah, v objavi niso evidentirani.